

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2016

Redactie:
Bert van der Lingen
en Arjan de Haan

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen

Jaarboek 2016

Redactie: Bert van der Lingen en Arjan de Haan

Uitgave: Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

Redactie: Bert van der Lingen
English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)
Lay-out: Arjan de Haan, DDG 's-Graveland
Druk: DPN Weurt

Voorzijde omslag: Kleipijp gemaakt naar de beeltenis van Koning
Stadhouder Willem III.

Achterzijde omslag: Plateel wandrekje van Ivora, model 405, met
voorstelling van de Koppelpoort te Amersfoort.

ISBN: 978-90-801138-7-9

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud	Voorwoord	7
	Een vorstelijke vondst: Koning-stadhouder Willem III van Oranje Bert van der Lingen en Ron de Haan	9
	Kleipijpen uit Friesland Ewout Korpershoek	17
	Kleipijpen voor de koopman Christian Daniel Bramigk uit Anhalt-Köthen, Duitsland, 1735-1743 Bert van der Lingen	31
	Tabak en tabakspijpennijverheid in de steden Amersfoort en Utrecht Jan van Oostveen	39
	Pijpenkoppen en fragmenten van pijpenpotten uit een kleiput in Leiderdorp Ewout Korpershoek	49
	Cornelis Dirksz. Samson, een potschipper met tabakspijpen Bert van der Lingen	59
	De Pijpenmarkt op de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam: Ordonnanties, vrachttarieven, pijpenhandelaren en export Bert van der Lingen	67
	Twee late herinneringspijpen van P. van der Want, Gzn. Ruud Stam	125
	Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw Ruud Stam	129
	Op kleipijpen gemonteerde metalen elementen Felix van Tienhoven	165
	Een unieke en curieuze 19e eeuwse fabriekscatalogus van de Gebrüder Ziegler in Ruhla Ron de Haan	175
	De introductie van Aristophane pijpen door Gambier Arthur van Esveld	189
	Een Zuid-Duits kleipijpje uit de Amstel Ewout Korpershoek	197
	De betekenis van de Goudse pijp in de handel met de Ashanti en gouden Ashanti pijpen in de 19e eeuwse politiek Ruud Stam	203
	De porseleinen pijp als herinneringspijp: Drie bijzondere studentenpijpen Ron de Haan	217
	Engelse summaries	225

Voorwoord

Voor u ligt Jaarboek 2016 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'. Aan dit rijk geïllustreerde vierde jaarboek hebben een zevental auteurs meegewerkt en ook ditmaal is een interessant boek met gevarieerde artikelen over de geschiedenis van de tabakspijp samengesteld.

In dit jaarboek wordt uiteraard aandacht besteed aan de Nederlandse kleipijp met een aantal bijzondere vondsten. Ewout Korpershoek beschrijft een groep **in Friesland vervaardigde kleipijpen** uit de achttiende eeuw en verder de vondst van pijpenkoppen en scherven van **pijpenpotten uit Leiden**. Bert van der Lingen en Ron de Haan tonen een exclusieve, groot formaat pijp met het portret van **Stadhouder-koning Willem III** en Jan van Oostveen beschrijft de resultaten van onderzoek naar de tabak en tabakspijpennijverheid in **Amersfoort en Utrecht**. Bert van der Lingen doet verslag van zijn onderzoek naar de Duitse koopman Christian Daniel **Bramigk** die in Gouda pijpen met zijn familie/firmawapen liet maken en over een 18e eeuwse **potschipper** die Goudse pijpen verkocht in dorpen langs zijn vaarroute.

Ook schreef hij een uitgebreid artikel over de **Amsterdamse pijpenmarkt** waarin onder meer ordonnanties, vrachttarieven en de export van pijpen aan bod komen en ruim tachtig pijpenhandelaren uit de 17e en 18e eeuw worden besproken.

Ruud Stam beschrijft twee **herinneringspijpen** van de firma P. van der Want, Gzn en heeft een uitgebreid artikel over **miniatuur pijpenrekjes** uit de 20e eeuw, met ruim 200 afbeeldingen die de enorme variatie aan motieven, decoraties en kleuren laten zien.

In een zestal artikelen komen ook buitenlandse tabakspijpen aan bod. Felix van Tienhoven beschrijft de variatie van **gemonteerde metalen elementen op kleipijpen**. Dit artikel is geschreven voor het Journal of the Académie Internationale de la Pipe en is met toestemming van de Académie in vertaalde vorm in ons Jaarboek opgenomen als eerbetoon aan de onlangs overleden auteur. De vondst van een aantal karikaturale prenten was voor Arthur van Esveld aanleiding de introductie van **Aristophane** pijpen door Gambier te beschrijven. Een unieke **fabriekscatalogus** van kleipijpen van de **firma Ziegler** in Ruhla wordt door Ron de Haan gepresenteerd, evenals een drietal bijzondere **studentenpijpen van porselein**. Een in Nederland gevonden **groen geglazuurde kleipijp** uit Zuid-Duitsland wordt door Ewout Korpershoek besproken. Van Ruud Stam is nog een bijdrage over **gouden Ashanti pijpen** in de 19e eeuwse politiek en de betekenis van de Goudse pijp in de handel met de Ashanti in Ghana.

Wij wensen u veel lees- en bladerplezier in het Jaarboek 2016 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'.

Bert van der Lingen

Arjan de Haan

Tabak en tabakspijpennijverheid in de steden Amersfoort en Utrecht

Jan van Oostveen

Het is inmiddels al weer bijna dertig jaar geleden dat het boek van Piet Smiesing en Hans Brinkerink¹ over in Utrecht geproduceerde tabakspijpen uit kwam. Voor het eerst werd middels nauwgezet archief- en bodemonderzoek een samenhangend overzicht van de Utrechtse tabakspijpennijverheid gegeven. Het bleek dat deze tabakspijpennijverheid zo een kleine 150 jaar in Utrecht actief is geweest. Toch bleven er op basis van deze studie enkele vragen open staan. Immers niet alle (gemerkte) tabakspijpen konden aan een specifieke tabakspijpenmaker worden gekoppeld.

Een soortgelijk verhaal speelde zich in Amersfoort af. De tabakspijpennijverheid is slechts een kleine halve eeuw binnen de stadsmuren van deze stad aanwezig geweest.² Ook vanuit Amersfoort kennen we diverse namen van pijpenmakers/pijpenmaaksters. Maar toen circa 25 jaar geleden misbaksels van tabakspijpen bij de Muurhuizen (hoek Muurhuizen – Nieuwstraat)³ werden opgegraven, bleek er geen enkele (historisch bekende) tabakspijpenmaker met deze producten in verband te kunnen worden gebracht.

Reden te meer om naar de tabakspijpennijverheid van beide steden nader onderzoek te doen met als doel om meer producten aan een pijpenmaker/pijpenmaakster toe te kunnen schrijven. Alvorens hier nader op wordt ingegaan wordt eerst de globale situatie van tabak en tabaksgebruik in deze regio beschreven.

Afb. 1. Tabakplantertoren aan de Hoge weg in Amersfoort, 1759. Uit: Bemmeling, 1760.

Tabak

Tabak werd in de provincie Utrecht hoofdzakelijk in een tweetal geografisch gescheiden gebieden verbouwd. Deze gebieden worden gescheiden door de Utrechtse Heuvelrug. Ten noorden van de Utrechtse Heuvelrug is dit de regio rondom Amersfoort met nabij liggende plaatsen zoals Baarn, Woudenberg en het Gelderse Nijkerk. Bekend is dat in deze regio in het tweede decennium van de 17de eeuw al sprake was van commerciële tabaksteelt. Het andere gebied in de provincie Utrecht ligt ten zuiden van de Utrechtse Heuvelrug. Deze regio strekt zich grofweg uit van De Bilt via Amerongen en Rhenen naar Wageningen met ook hier uitlopers tot in Gelderland aan toe. Ook in deze regio was al rond het midden van de 17de eeuw sprake van commerciële tabaksteelt.⁴ De tabaksteelt in de provincie Utrecht heeft tot in de jaren zestig/zeventig van de 20ste eeuw stand gehouden, maar ging uiteindelijk aan ziektes (valse meeldauw) en dalende afzet ten onder.⁵

Tabakshandelaren

Voor de tabakshandelaren in de steden Amersfoort en Utrecht was er allerhande tabak voorhanden. Zo kon men putten uit regionaal verbouwde tabak, geïmporteerde tabak of een combinatie van beide. De lokaal verbouwde tabak werd daarbij veelal voor kerf-, snuif- en pruimtabak gebruikt.⁶

De vroegst gevonden vermelding van tabaksgebruik in de stad Amersfoort is van het jaar 1623⁷ en handelt over de slechte kwaliteit van geleverde tabak. Niet veel later wordt in diverse Utrechtse notariële akten melding gemaakt van handel in tabak.⁸

Afb. 2. Tabaksschuur op het zuidelijke deel van de Utrechtse Heuvelrug. In dit geval Amerongen, maar ook in het nabijgelegen Elst en Rhenen zijn deze tabaksschuren vandaag de dag nog steeds te zien. (Foto Jan van Oostveen, oktober 2006.)

Interessant bij de tabakshandel is de herkomst van deze tabak en dan vooral in de eerste helft van de 17de eeuw. Het geeft namelijk een beeld van waar de tabak werd aangevoerd en welke personen zich met deze tabakshandel bezighielden. Het volgende is hierover in Utrechtse notariële akten gevonden, aangevuld met enkele gegevens uit het Rotterdamse archief:

-In het jaar 1626 werd tabak geleverd door de Rotterdamse tabakshandelaar Jan Quackelbeen aan de Utrechtse tabakshandelaar Herman van Snellenburch.⁹

-Uit een akte van het jaar 1632¹⁰ blijkt dat de Engelsman Monck uit Leiden tabak heeft geleverd aan de Utrechenaar Cornelis Tobiasz. Bij het hieruit ontstane geschil liet Cornelis Tobiasz zich vertegenwoordigen door zijn vader.

-Van datzelfde jaar (1632)¹¹ is een akte bekend waaruit blijkt dat 185 pond tabak door de Amsterdammer Roelant van Haaren aan de Utrechtse tabakshandelaar Robert Crouch is geleverd.

-Vier jaar later (1636)¹² werd tabak door de Rotterdammer Simon Clerck aan de Utrechtse tabaksverkoper Christoffel Philipss geleverd. Simon Clerck was een bekende Rotterdamse tabakshandelaar die ook pijpjaarde aan tabakspijpenmakers in Rotterdam en Bergen op Zoom leverde.¹³

-In het jaar 1642 werd door de Rotterdammer William Harris tabak geleverd aan de Utrechenaar Owen Powel.¹⁴

-In het jaar 1645¹⁵ is een akte opgesteld over tabakslevering vanuit Amsterdam.

Uit deze opsomming kan geconcludeerd worden dat tabak in de eerste helft van de 17de eeuw uit de West-Nederlandse steden naar de stad Utrecht werd aangevoerd. Het lijken vooral die steden te zijn geweest die een goede waterverbinding met Utrecht hebben gehad. Uit de vele Engelse namen die zijn teruggevonden en die bij de tabakshandel betrokken zijn geweest kon opgemaakt worden dat de tabakshandel in de eerste helft van de 17de eeuw door Engelsen werd gedomineerd.

Naast de tabaksaanvoer van buiten de stad Utrecht werd er ook binnen de stad Utrecht tabak verhandeld. Zo werd in het jaar 1636¹⁶ een schuldbekentenis opgemaakt met een significant bedrag. Schuldenaar was Henrick Warton en schuldeiser was de weduwe van Philips Luda: Tanneken van Dorsten.

Het aantal tabakshandelaren nam in de loop van de 17de eeuw sterk toe. Het gaat binnen het kader van dit artikel te ver om uitgebreid op deze tabaksverkopers/tabakshandelaren in te gaan. Vermeldenswaardig is wel dat de familie Van Nier in de stad Utrecht in de tweede helft van de 17de eeuw, een belangrijke rol heeft gespeeld. Zo waren de tabakshandelaren Anthoni Gerritss van Nier (circa 1652¹⁷), Anthoni van Nier (<1663?¹⁸ /1674¹⁹-1690²⁰), Jurriaan van Nier (1666²¹-1675²²) en Herman van Nier (1667²³-1675²⁴) bekend.

Tabakswinkels

In de 17de eeuw was tabak in de herberg verkrijgbaar. Vanaf de tweede helft van de 17de eeuw zien we in de archieven steeds meer vermeldingen van gespecialiseerde tabakswinkels. Vaak werden er in deze tabakswinkels ook tabakspijpen en gedestilleerd verkocht. In de stad Utrecht waren tenminste de volgende tabakswinkels aanwezig (in chronologische volgorde):

-In het jaar 1683²⁵ verkocht Maria van Wiltenburg, weduwe van Harman Dupie, een winkel in gedestilleerd en tabak aan Francois van Hagenbagh. Expliciet wordt uitgesloten dat de verkoopster een nieuwe winkel in gedestilleerd in Utrecht mag beginnen.

-De tabakswinkel van Christoffel Keyser, welke gelegen was aan de 'Catharynstraat', werd in het jaar 1709²⁶ verkocht aan Jacobus Bel.

-Willem Bom Mattheuszoon bleek in het jaar 1711²⁷ een bedrag van 1100 gulden schuld te hebben wegens de koop van een winkel met tabakswaaren.

-In het jaar 1730²⁸ wordt de boedel van Cornelis van Rooij en Elizabeth van Weeren gescheiden. De tabakswinkel en de blikslagerswinkel gingen daarbij naar de weduwe van Cornelis van Rooij: Elizabeth van Weeren.

Afb. 3. Deels bloeiend tabaksveld in Amerongen. (Foto Jan van Oostveen, augustus 2015.)

-Cornelis van Alphen kocht in het jaar 1730²⁹ een tabakswinkel van Jan Delman.

-De handel in sterke drank, tabak, snuif en pijpen van Elsie Kemmer, weduwe van Cornelis van Andel, werd in het jaar 1799³⁰ overgedaan aan haar dochter Dirkje van Andel.

Pijpaarde

Smiesing en Brinkerink vermelden in hun publicatie uit 1988³¹ dat de pijpaarde door de ‘geswooren Sementmeesters Gerrit Hamensse en Maurick en Cornelis Smetser’ werd gemeten en bij de pijpenmakersbazen werd aangeboden. Helaas zijn er voorsnog weinig akten teruggevonden waar het gaat over de handel in pijpaarde. Een uitzondering daarop is een akte van het jaar 1671.³² Uit deze akte kan opgemaakt worden dat de pottenbakker Jan Meyndertss een partij pijpaarde had gekocht, waarbij onder andere ‘Keulschipper’ Jan van Lierick werd genoemd. Mogelijk een aanwijzing dat de pijpaarde uit het Duitse Westerwald via Keulen naar Utrecht werd aangevoerd.

Over de aanvoer van pijpaarde in de Stad Amersfoort zijn (voorsnog) geen gegevens gevonden.

Tabakspijpenmakers

Over de tabakspijpenmakers in Amersfoort en Utrecht zijn diverse publicaties verschenen. Om niet in herhaling te vallen worden in deze publicatie alleen de aanvullingen gegeven op Clazing 2009, Smiesing en Brinkerink 1988, Smiesing 1991, Smiesing 1994, en Oostveen en Stam 2011.

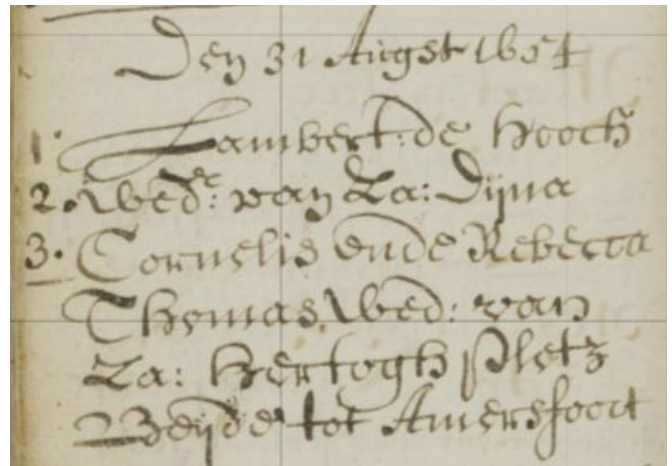
Amersfoort

In Amersfoort zijn gedurende een kleine 50 jaar tabakspijpen vervaardigd. Diverse pijpenmakers hebben daarbij een monopolie voor de productie op tabakspijpen in de stad Amersfoort verkregen. Nader onderzoek heeft de volgende aanvullende gegevens en correcties voor de tabakspijpenmakers in Amersfoort opgeleverd:

Marmeduck of Hertog Pletz * Rebecca (Thomas) (Backer)

In diverse publicaties blijkt verwarring te zijn ontstaan over het echtpaar Rebecca Thomas en Marmeduck of Hertog Pletz. Vandaar dat de gegevens over dit echtpaar hieronder worden samengevat.

De Hervormde Rebecca Pletz werd op 4 april 1640 als lidmaat van de Hervormde Kerk ingeschreven. Ze was afkomstig uit Amsterdam en woonde in 1640 op de Weverssingel.³³ Uit de achternaam die zij op dat moment voerde blijkt dat zij getrouwd moet zijn geweest met Marmeduck of Hertog Pletz. Twee jaar later³⁴ woonde dit echtpaar op de Singel bij de St. Andriesstraat en werd Marmeduck met de productie van tabakspijpen

Afb. 4. Ondertrouw intekening van Rebecca Thomas van 31 augustus 1654.

in verband gebracht. Voor de aankoop van dit pand hadden zij een lening van 100 gulden ontvangen.³⁵ Verstrekker van deze lening was Johan Carremans, schepen van de stad Amersfoort. Als onderpand gaven zij het huis, kamer en paardenstal aan de Singel op de hoek met de Sint Andriesstraat. In 1648³⁶ verkochten Hartog Peeter en Rebecca Backer – haar achternaam lijkt een verwijzing te zijn naar haar beroep: bakster van tabakspijpen – een huis op de hoek van de Sint Andriesstraat. Het huis bleek belast te zijn met 225 gulden aan het Sint-Agnietenconvent en 100 gulden aan Johan Carman/Carremans. Uit de toevoeging in de akte blijkt dat de openstaande schulden waren afgelost. In het jaar 1651 werd Rebecca weer met de productie van tabakspijpen in verband gebracht.³⁷ Voorsnog is onduidelijk tot wanneer zij dit beroep heeft uitgeoefend, maar mogelijk is Betgen Gerritss haar opvolger binnen de stad Amersfoort geweest.

Rebecca is nadat zij weduwe was geworden, in het jaar 1655 (ondertrouw in 1654) in het huwelijk getreden.³⁸

Betgen Gerritss * Roelof Roelofs

In een tweetal notariële akten uit de jaren 1651³⁹ en 1652⁴⁰ wordt het echtpaar Betgen Gerritss en Roelof Roelofs genoemd. Uit deze akten kan opgemaakt worden dat Betgen Gerritss tabakspijpen produceerde. In 1652 sloten zij een lening af met Steven Albertsz Versteech van 300 gulden. Als onderpand gaven zij een huis op het Havik, waar dit echtpaar woonde en een kamer achter een huis op de Muurhuizen. De schuld bleek in 1661 voldaan te zijn. Interessant hierbij is dat deze pijpenmaakster een kamer had achter een huis op de Muurhuizen en dat nu juist bij een opgraving in 1990 op de locatie Muurhuizen misbaksels van tabakspijpen zijn aangetroffen.⁴¹ Het is aanlokkelijk om deze misbaksels – die typologisch in de periode 1645-1655 gedateerd kunnen worden – aan deze pijpenmaakster toe te schrijven.

De stad Utrecht

Over tabakspijpenmakers in de stad Utrecht zijn diverse interessante aanvullingen in Het Utrechts Archief aangetroffen. Per pijpenmaker zullen de gevonden aanvullingen worden opgesomd:

Antony van Blerekum

De pijpenmaker Jan Talens was getrouwd met Aeltien Cornelis Groenevelt. Na het overlijden van Jan hertrouwde Aeltien met (de pijpenmaker) Cornelis de Kruyff.⁴² In deze notariële akte werd tevens de pijpenmaker Antony van Blerekum genoemd. Vooralnog zijn er geen producten die aan deze pijpenmaker kunnen worden toegeschreven. Mogelijk is Antony pijpenmakersknecht van beroep geweest.

Cornelis Kruyff

Naast het hiervoor genoemde huwelijk van Cornelis Kruyff met Aeltien Cornelis Groenevelt in het jaar 1720 blijkt Cornelis eerder getrouwd te zijn geweest met Merrigien Tyssen. Dit huwelijk heeft tenminste een dochter, Maygien Cornelis de Kruyff, voortgebracht.⁴³ Tabakspijpen uit de 18de eeuw met het merk CK zijn bekend en zijn mogelijk door deze pijpenmaker Cornelis Kruyff geproduceerd.

Overigens is het merk CK op Utrechtse tabakspijpen ook al rond het midden van de 17de eeuw gezet. Helaas is de pijpenmaker van deze producten vooralnog onbekend.

Afb. 5. Tabakspijp met het zijmerk CK gekroond en op de rechterzijde het wapen van Zeeland. Mogelijk een Utrechts product van Cornelis Kruyff (Foto Jan van Oostveen; collectie Piet Smiesing). Datering eerste kwart van de 18de eeuw.

Afb. 6. Utrechts model tabakspijp van rond het midden van de 17de eeuw met het merk CK. (Foto Jan van Oostveen.)

Cornelis Teybout

De meesterpijpenmaker Cornelis Teybout werd in een akte van het jaar 1734 als getuige genoemd. De akte gaat over een overeenkomst met de Amsterdamse diamantslijper Johannes Coctijn, die Jan Teybout het vak van diamant slijpen wilde gaan leren.⁴⁴ Vooralnog zijn er geen producten die aan deze meesterpijpenmaker kunnen worden toegeschreven.

Esechiel Janss

De weduwe van de pijpenmaker Esechiel Janss, Catharina Janss, werd als getuige in een akte van het jaar 1691 genoemd.⁴⁵

Gerrit Westdijk

In aanvulling op de door Smiesing gepubliceerde gegevens kan gemeld worden dat Gerrit in Schoonhoven mogelijk op de Schoenmakerstraat heeft gewoond.⁴⁶ In de jaren vijftig van de 18de eeuw is Gerrit in Utrecht komen wonen. Aanvullend op de gegevens zoals door Smiesing en Brinkerink zijn gepubliceerd kan vermeld worden dat Gerrit van Westdijk in maart 1772 een huis met kamer, erf en grond en achteruitgang op de Vecht op de Lauwerecht van de zeepzieder Christiaan Achterbergh heeft gekocht.⁴⁷

De voormalige bakkerij / pijpenmakerij van Gerrit Westdijk werd in het jaar 1774 verkocht⁴⁸ en enkele maanden later werd deze pijpenmakerij door de pijpenmaker Pieter de Graaff gehuurd.⁴⁹

Afb. 7. Een tabakspijp geproduceerd door Gerrit van Westdijk. Datering 1755-1770. (Foto Jan van Oostveen. Collectie Piet Smiesing.)

Icke Ce Janssen

De meester pijpenmaker Icke Ce Janssen die op de Lauwerecht woonde, scheidde in het jaar 1683 van tafel en bed van Catharina Jans. De gereedschappen voor het maken van tabakspijpen gingen ten gevolge van de scheiding over op Catharina Jans.⁵⁰ Mogelijk was Icke Ce Janssen de Utrechtse pijpenmaker die met de letters II heeft gemerkt.

Afb. 8. Utrechtse tabakspijp met het merk II. Mogelijk een product van Icke Ce Janssen. Datering circa 1660-1670. (Foto Jan van Oostveen; collectie Henk van Oostveen.)

Jacob Deyll

De pijpenmaker Jacob Deyll (Deyl) werd in een huwelijksakte van zijn zoon Gerrit uit het jaar 1688 genoemd.⁵¹ Hij blijkt dus langer werkzaam te zijn geweest dan de vermelding in de publicatie van Smiesing en Brinkerink⁵² die gaat over het verkrijgen van het burgerschap door deze pijpenmaker in het jaar 1661/1662.

Jan Glansbeek

De pijpenmaker Jan Glansbeek was in november 1777 in het huwelijk getreden met Margaretha Wansing.⁵³ Dit huwelijk heeft meerdere kinderen voortgebracht: Dirk (geboren 1778),⁵⁴ Jan (doop 1781,⁵⁵ overleden 1784⁵⁶), Joseph (overleden 1784), Dirck (doop 1787)⁵⁷ en Andreas (doop 1793)⁵⁸.

Vermeldenswaardig is dat bij de doop van Jan Glansbeek in het jaar 1781, de pijpenmaker Joseph Peeks als getuige optrad.⁶⁰ In tegenstelling tot wat Smiesing in zijn publicatie vermoedt⁶¹ lijkt het door deze getuigenis aannemelijker dat Glansbeek bij Peeks heeft gewerkt.

Jan Thalens

De pijpenmaker Jan Thalens (Talens) was getrouwd met Aeltien Cornelis Groenevelt. Na het overlijden van Jan Thalens hertrouwde Aeltien met (de pijpenmaker) Cornelis de Kruyff.⁶²

Er zijn tabakspijpen uit het eerste kwart van de 18de eeuw met het merk IT bekend.⁶³ Vermoed wordt dat

deze tabakspijpen aan Jan Thalens kunnen worden toegeschreven.

Jan Willems Vlack

In oktober 1671 werd een overeenkomst gesloten tussen de pijpenmaker Jan Willems Vlack en pottenbakker Jacobus Vlugh inzake het bakken van tabakspijpen bij Vlugh.⁶⁴

Jan Willems Vlack wordt in 1678 in een notariële akte genoemd. Hij was toen pijpenmaker op de Lauwerecht. De akte wordt geïnterpreteerd dat hij in dat jaar afstand doet van zijn huis aan de Lauwerecht.⁶⁵

In het jaar 1684 blijkt er een geschil tussen de pottenbakkers Jacobus Vlugh en Frans Damman aan de ene zijde en de koopman in lood en loodwit Barend Houtman. Als getuige treedt onder andere de pottenbakkersknecht Jan Willems Vlack op.⁶⁶ Vermoed wordt daarom dat Jan Willems Vlack na 1678 als pottenbakkersknecht in pottenbakkerij De Spaarpot werkzaam is geweest.

Joseph Peeks

Naast de diverse gegevens die door Smiesing en Brinkerink zijn gepubliceerd kan vermeld worden dat Joseph Peeks in het jaar 1773 een bedrag van 600 gulden van Christian Meybergen tegoed had.⁶⁷ Daarnaast is Joseph getuige geweest bij de doop van Jan Glansbeek jr.⁶⁸

Pel Evertss van Bee(c)k

In mei 1670 traden Pel Evertsen van Beek en Swennichjen Philips van der Vol in het huwelijk.⁶⁹

In 1671 droeg de weduwe van de voormalige pijpenmaker Philip van der Valk al het pijpenmakers gereedschap over op haar schoonzoon Pel Evertss van Beek.⁷⁰

In het jaar 1716 verkocht Pel Evertss van Beek zijn pijpenmakersgereedschap aan zijn zoon Evert van Beek. Met de koop werd de begrafenis van de echtgenote van Pel Evertss van Beek, Susannetje van der Valck, gefinancierd.⁷¹ Susanne was op 1 januari 1709 in de begraafboeken ingeschreven.⁷² Pel werd begraven op 24 december 1725.⁷³

Peter Leendertsz

Peter Leendertsz werd in 1662 als getuige opgevoerd bij een proces tegen Lysbeth Dirckx. Peter was op dat moment pijpenmaker en woonachtig op de Lauwerecht. Hij was getrouwd met Marrighen Jans.⁷⁴

Peter Leendersz was in augustus 1643 in het huwelijk getreden.⁷⁵ Dit huwelijk heeft vele, mogelijk meer dan tien, kinderen voortgebracht.

Afb. 9. Utrechtse tabakspijpen met het hielmerk PL die worden toegeschreven aan Peter Leendertsz. Er zijn drie verschillende hielmerken bekend. Twee dragen alleen letters al dan niet voorzien van een parelcirkel. Daarnaast is het merk de posthoorn voorzien van de initialen PL bekend. Datering 1650-1670. (Foto Jan van Oostveen.)

Pieter de Graaff

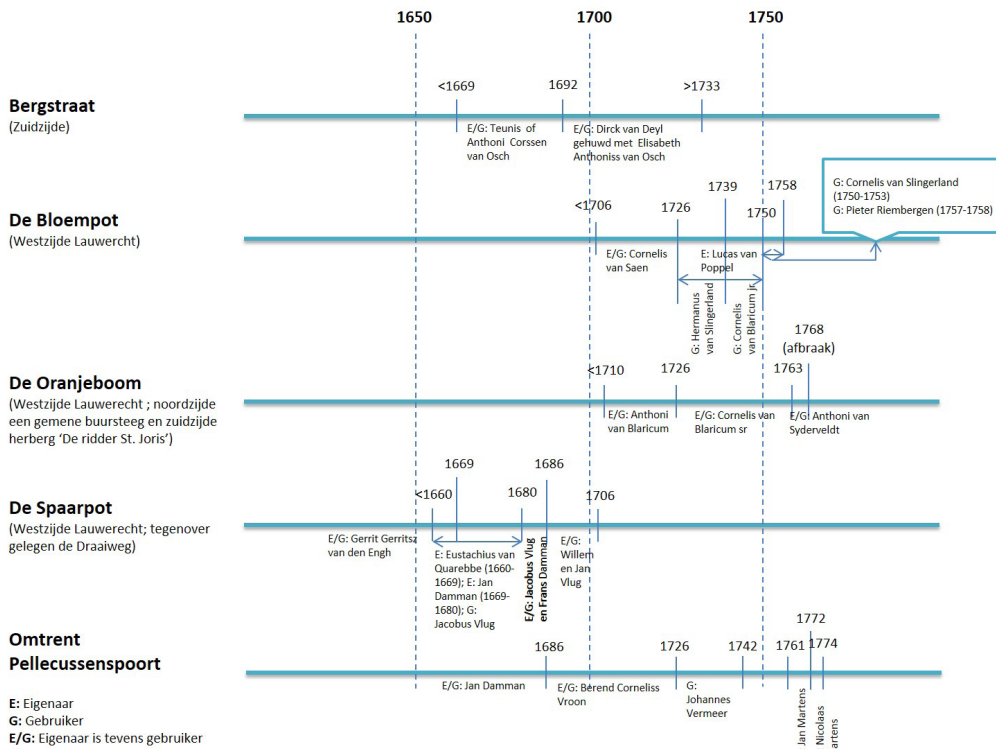
Naast de gegevens zoals gepubliceerd door Smiesing en Brinkerink kan vermeld worden dat Pieter de Graaff de voormalige pijpenmakerij van Gerrit van Westdijk in het jaar 1774 huurde.⁷⁷

En waar werden de pijpen gebakken?⁷⁸

Hierboven wordt beschreven dat tabakspijpen bij pottenbakker Vlug zijn gebakken. Er moeten echter in de loop van de jaren vele tabakspijpen bij Utrechtse pottenbakkers zijn gebakken. Gezien de locatie van de pijpenmakerijen op het Lauwerecht en een pottenbakkerij gelegen op de zuidzijde van de Bergstraat, is het niet aannemelijk dat in deze pottenbakkerij tabakspijpen zijn gebakken.

Op de Lauwerecht waren in de late 17de / 18de eeuw tenminste vier pottenbakkerijen gevestigd. Ze dragen mooie namen, zoals ‘De Bloempot’, ‘De Spaarpot’, ‘De Oranjeboom(pot)’. En een pottenbakkerij omtrent de Pellecussenspoort. Naar deze pottenbakkerijen is een beknopt historisch onderzoek gedaan. De resultaten van dit onderzoek zijn hieronder samengevat.

Op basis van een akte uit het jaar 1671 is duidelijk dat in de pottenbakkerij De Spaarpot die gespecialiseerd was in de productie van ‘candyspotten’,⁷⁹ tabakspijpen zijn gebakken. Echter deze pottenbakkerij was in de jaren tachtig van de 17de eeuw dusdanig vervallen dat het niet aannemelijk is dat hier in de 18de eeuw tabakspijpen zijn gebakken. In de 18de eeuw waren er

Afb. 10. Overzicht van Utrechtse pottenbakkerijen uit de 17de en 18de eeuw.

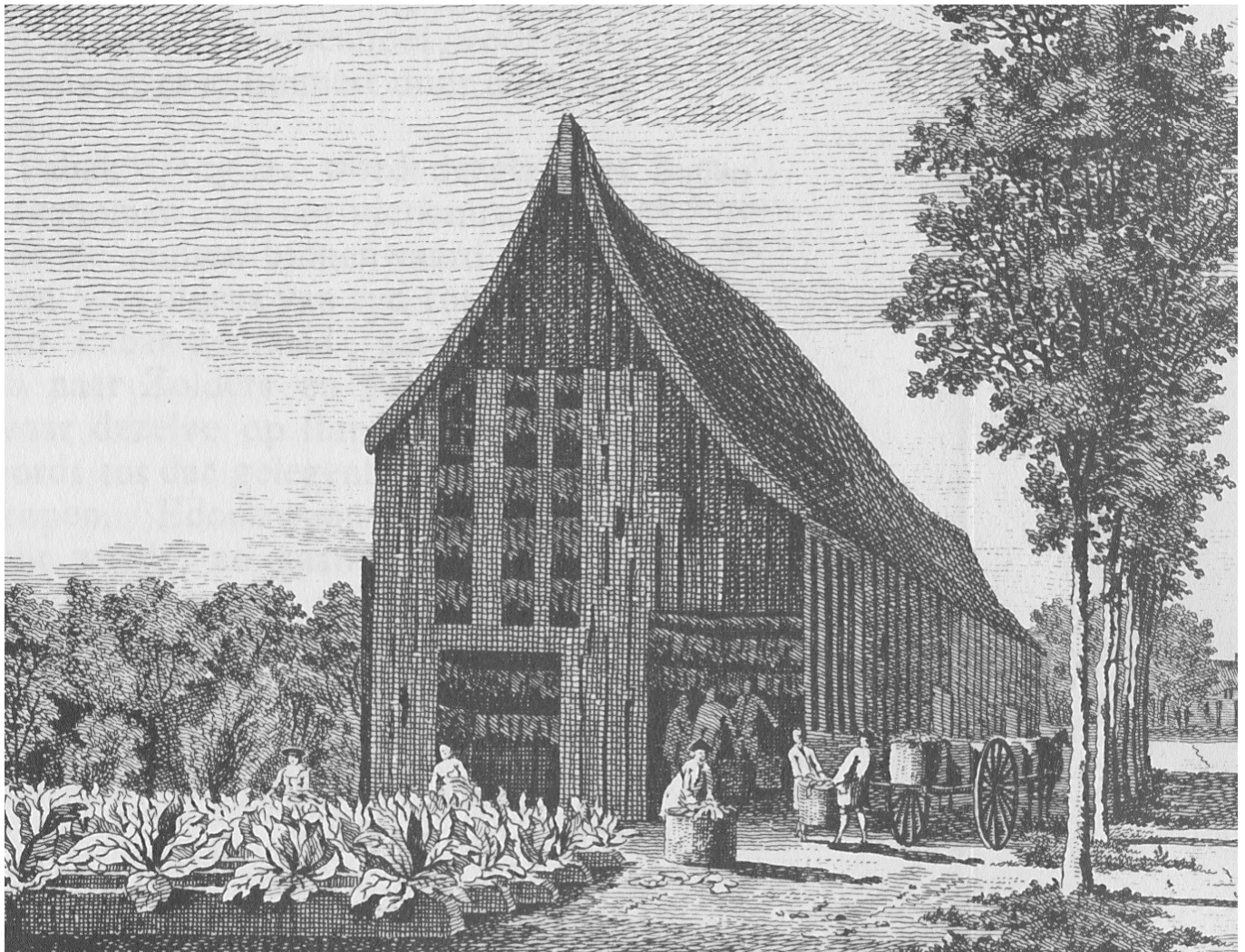
nog drie pottenbakkerijen waar in principe tabakspijpen kunnen zijn gebakken. Echter voor geen van deze pottenbakkerijen is een duidelijke aanwijzing gevonden waaruit overtuigend blijkt dat zij betrokken zijn geweest bij het bakken van tabakspijpen. Wel is er een aanwijzing gevonden dat een pottenbakker tabakspijpen heeft uitgebrand.

Anthoni van Blaricum, die tevens eigenaar is geweest van de pottenbakkerij De Oranjeboom, heeft namelijk in het jaar 1718⁸⁰ een kamer gehuurd. In deze kamer, die gelegen was in een huis genaamd De Drie Postpaardjes achter het Vleeshuis, mocht Anthoni tabakspijpen uitbranden. Gezien deze relatie met het recyclen van tabakspijpen mag niet uitgesloten worden dat Van Blaricum ook tabakspijpen in zijn pottenbakkerij heeft gebakken. Mogelijk dat nader historisch of archeologisch

onderzoek meer helderheid kan verschaffen over de productie van pijpenpotten en het bakken van de tabakspijpen bij deze 18de eeuwse pottenbakker(s).

Tot slot

Met dit onderzoek zijn er weer enkele nieuwe gegevens toegevoegd aan de Amersfoortse en Utrechtse tabakspijpenijverheid. Daarnaast zijn er ook weer nieuwe vragen naar voren gekomen. Wie was bijvoorbeeld de 17de eeuwse Utrechtse pijpenmaker die met de letters CK zijn producten merkte? Dit is overigens niet het enige 17de eeuwse Utrechtse merk dat nog niet aan een pijpenmaker kan worden toegeschreven. Vooral voor de 17de en de vroeg 18de eeuwse Utrechtse productie is er nog veel onduidelijk dat mogelijk door vervolgonderzoek weer een stapje verder kan worden gebracht.

Afb. 11. Detail van de prent in afbeelding 1; Tabakspijpenplanten aan de Hoge weg in Amersfoort, 1759. Uit: Bemmelen, 1760.

Noten:

- 1 Zie Smiesing en Brinkerink, 1988.
- 2 Zie onder andere Clazing en Linde, 2008 en Oostveen en Stam, 2011.
- 3 Jayasena, 2002, p. 33.
- 4 Zie bijvoorbeeld: Het Utrechts Archief, 28 maart 1654, notaris T. Masius, aktenummer 34. Sinds de jaren dertig van de 17de eeuw zou in deze regio commerciële tabak zijn verbouwd (Cruyningen, 2008, p. 296).
- 5 Cruyningen, 2008, p. 296.
- 6 Vlak, 2008, p. 353.
- 7 Archief Eemland, 31 augustus 1623, notaris J. van Ingen, folio 316v.. De verkoper is Adriaen Jans van Texel en zijn (Amersfoortse) kopers hebben tabak geproefd bij Cornelis Peters in Bunschoten.
- 8 Zie bijvoorbeeld: Het Utrechts Archief, 6 februari 1631, notaris G. van Waey, aktenummer 29. In deze akte wordt de Utrechtse tabakshandelaar Pieter Hermansz woonachtig op de Springweg, genoemd.
- 9 Oostveen, 2015, p. 108 en p. 112. Herman Jacobss van Snellenburch is op 22 augustus 1616 in het huwelijk getreden met Heijltgen Goossens. Bron: Het Utrechts Archief, DTB, huwelijksintekening 22 augustus 1616.
- 10 Het Utrechts Archief, 13 april 1632, notaris G. van Waey, aktenummer 70.
- 11 Het Utrechts Archief, 26 november 1632, notaris G. van Waey, aktenummer 184.
- 12 Het Utrechts Archief, 1 juni 1636, notaris F. Zwaerdecroon, aktenummer 12.
- 13 Oostveen, 2015, p. 90-91.
- 14 Oostveen, 2015, p. 100. Owen ook wel Ouwen Powel genoemd, was getrouwd met Lucretia Ambrij en zij kregen in het jaar 1641 een dochter Laevina. Het Utrechts Archief, DTB, doop, 15 augustus 1641.
- 15 Het Utrechts Archief, 22 augustus 1645, notaris L. van Vuyren, aktenummer 87.
- 16 Het Utrechts Archief, 27 augustus 1636, notaris G. van Waey, aktenummer 152.
- 17 Het Utrechts Archief, 3 juli 1652, notaris C. van Vechten, aktenummer 36. In deze akte wordt de Utrechtse tabaksverkoper Anthonis Gerritss van Nier genoemd.
- 18 Het Utrechts Archief, trouwinschrijving 9 juni 1663., p. 181. Bruid is Elsie Schoemakers. Uit dit huwelijk zijn tenminste de volgende kinderen voort gekomen: Dorothea (doop 6 augustus 1665), Anthoni (doop 8 oktober 1668), Cornelia (doop 23 oktober 1670) en Gerardus.
- 19 Het Utrechts Archief, 18 mei 1674, notaris J. van Paddenburgh, aktenummer 105. In deze akte wordt de Utrechtse tabaksverkoper Anthoni van Nier genoemd.
- 20 Het Utrechts Archief, 12 augustus 1690, notaris H. van Hees, aktenummer 122.
- 21 Het Utrechts Archief, 2 november 1666, notaris C. van Schuylenborch, aktenummer 14.
- 22 Het Utrechts Archief, 11 januari 1675, notaris C. van Vechten, aktenummer 216.
- 23 Het Utrechts Archief, 5 september 1667, notaris C. van Vechten, aktenummer 64.
- 24 Het Utrechts Archief, 12 januari 1675, notaris A. Houtman, aktenummer 473. Tenminste drie kinderen zijn uit dit huwelijk voort gekomen: Johannes (door 6 februari 1662), Willemijntje (doop 30 april 1663) en Henricus (doop 18 februari 1665).
- 25 Het Utrechts Archief, 28 maart 1683, notaris A. Houtman, aktenummer 247.
- 26 Het Utrechts Archief, 27 november 1709, notaris N. Vonck, aktenummer 65.
- 27 Het Utrechts Archief, 10 september 1711, notaris A. van Meerwijk, aktenummer 53.
- 28 Het Utrechts Archief, 19 oktober 1730, notaris J.H. van Lathum, aktenummer 125.
- 29 Het Utrechts Archief, 1 november 1729, notaris J. Sluyterman, aktenummer 132.
- 30 Het Utrechts Archief, 1 augustus 1799, notaris C. van Hees, aktenummer 99.
- 31 Smiesing en Brinkerink, 1988, p. 16.
- 32 Notarieel archief, Notaris G. de Coten, 2 mei 1671. Schuldenaar: Jan van Lierik, Schuldeiser: Adriaen van Noort, Hendrick Hermanss, NN Duercant, Gijsbert de Coten. Inv. Nr. U038a001. De akte betreft een schuldbekentenis vanwege geleverde waren, touwwerk, huur van een Schuur en verdiend salaris onder toewijzing van de opbrengst van een partij pijpjaarde die aan Jan Meynertss pottenbakker van de debiteur heeft gekocht hetgeen overschiet zal worde voldaan aan Stoffel Bastiaenss van der Stoop in mindering van de schuld.
- 33 Archief Eemland, Inventarisnummer 73 van toegang 0167.
- 34 Archief Eemland, transportakte inventarisnummer 436-19 van toegang 0012 d.d. 25 mei 1642.
- 35 Archief Eemland, inventarisnummer 436-19 van toegang 0012, 26 oktober 1642.
- 36 Archief Eemland. Inventarisnummer 436-21 van toegang 0012, 29 april 1648.
- 37 Archief Eemland, inventarisnummer 436-21 van toegang 0012, 21 maart 1651.
- 38 Het Utrechts Archief, DTB Eemland, inv. Nr. 38f, p. 100. Aktedatum: 25 maart 1655; ondertrouw: 31 augustus 1654.
- 39 Archief Eemland, inventarisnummer 436-21 van toegang 0012, 8 april 1651.
- 40 Archief Eemland, Transportakten Amersfoort, inventarisnummer 436-22 van toegang 0012.
- 41 Oostveen en Stam, 2011, p.45.
- 42 Notarieel Archief, notaris N. Vonck, 11 april 1720, inv. Nr. U083b040; in de akte wordt Cornelis d’Kruyff, pijpenmaker op de Lauwerecht en Anthony van Blerekum ook pijpenmaker op de Lauwerecht, genoemd. De vrouw van Cornelis zou volgens deze akte Antony onterecht beledigd hebben.
- 43 Notarieel Archief, notaris N. Vonck, 13 juli 1720, inv. Nr. U083b040; akte betreft de uitkoop uit de nalatenschap van Marrigien Tyssen van Maygien Cornelis de Kruyff.
- 44 Notarieel Archief, notaris J. Sluyterman, 29 januari 1734, inv. Nr. U178a003.
- 45 Notarieel Archief, notaris N. Vonck, 12 juni 1691, inv. Nr. U083b014. Catharina Janss is woonachtig op de Lauwerecht.
- 46 Notarieel archief, notaris Z.C. van Leende, 25 april 1772, inv. Nr. U207a012.
- 47 Notarieel Archief, notaris J.T. Blekman, 2 maart 1772, inv. Nr. U227a008. Belendend in het zuidwesten de weduwe van Gerrit Verheul en in het noordwesten (de pottenbakker) Cornelis van Blaricom. Tevens gepubliceerd in Smiesing, 1988, p. 64.
- 48 Notarieel Archief, notaris C.A. Duker, 5 februari 1774, inv. Nr. U265a001. Verkopers: Johanna Verburg (weduwe van Gerrit van Westdijk), Dirk van Lobbrecht (procureur gerechte van Utrecht), Wernard van der Well (procureur gerechte van Utrecht) en Zeger Coenraad van Leenen (notaris en procureur gerechte van Utrecht). Kopers: Leendert Eskens, Jacobus van Catz en Hendrikus van Westdijk. Het betreft een huis met erf en kelder eronder voorheen een broodbakkerij en thans een pijpenmakerij met hiernaast een aparte woning e.e.a. gelegen aan de westzijde van de straat. Tevens gepubliceerd in Smiesing, 1988, p. 46.
- 49 Notarieel Archief, notaris W. van der Well, 23 juni 1774, aktenr. 94, inv. Nr. U263a001.
- 50 Notarieel archief, notaris N. Vonck, 31 mei 1683, inv. Nr. U083b008,
- 51 Notarieel archief, notaris A. Houtman, 12 oktober 1688, inv. Nr. U082a013. Zoon Gerrit is als stoelmaker in Zierikzee woonachtig en werkzaam en is voornemens te trouwen met de eveneens in Zierikzee woonachtige Anthonetta van Esse.
- 52 Smiesing en Brinkerink, 1988, p. 44.

- 53 Huwelijksvoltrekking, inv. Nr. 87, blz. 505, 22 november 1777 in Utrecht.
- 54 Doopinschrijving 4 november 1778, inv. Nr. 48, blz. 187. Gezindte Rooms-Katholiek.
- 55 Doopinschrijving 21 augustus 1781, inv. Nr. 48, blz. 178. Gezindte Rooms-Katholiek.
- 56 Begraafinschrijving 16 december 1784, inv. Nr. 138, blz. 269. Gezindte Nederduits-gereformeerd.
- 57 Begraafinschrijving 19 oktober 1784, inv. Nr. 138, blz. 240. Gezindte Nederduits-gereformeerd.
- 58 Doopinschrijving 3 november 1781, inv. Nr. 48, blz. 157. Gezindte Rooms-Katholiek.
- 59 Doopinschrijving 27 september 1793, inv. Nr. 48, blz. 138. Gezindte Rooms-Katholiek.
- 60 Doopinschrijving 21 augustus 1781, inv. Nr. 48, blz. 178. Gezindte Rooms-Katholiek.
- 61 Smiesing en Brinkerink vermoeden dat deze pijpenmaker werkzaam is geweest in de Utrechtse fabriek van David van Sorgen. Smiesing en Brinkerink, 1988, p. 69.
- 62 Notarieel Archief, notaris N. Vonck, 11 april 1720, inv. Nr. U083b040; in de akte wordt Cornelis d’Kruyff, pijpenmaker op de Lauwerecht en Anthony van Blerekum ook pijpenmaker op de Lauwerecht, genoemd. De vrouw van Cornelis zou volgens deze akte Antony onterecht beledigd hebben.
- 63 Zie Smiesing en Brinkerink, 1988, p. 136, afb. 219.
- 64 Notarieel archief, notaris N. Vonck, 17 oktober 1671, inv. Nr. U083b001. De meester pijpenmaker Jan Willems Vlack woonachtig te Lauwerecht sluit een overeenkomst met de meester pottenbakker Jacobus Vlugh omtrent het bakken van tabakspijpen. Tevens gepubliceerd door Smiesing, 1988, p. 23.
- 65 Notarieel archief, notaris J van Almelooven, 13 februari 1678, inv. Nr. U073a001, Cedent: Jan Willems Vlack, Cessionaris Johan van Waey en Cessionaris Johan Damman. Betreft het met toestemming van Johan van Waey om een huis ten behoeve van Johan Damman te transporteren.
- 66 Notarieel archief, notaris C. de Coole, 12 augustus 1684, inv. Nr. U113a001. Als getuigen voor de pottenbakkers Jacobus Vlugh en Jan Damman treden de volgende knechten op: Jan Willemsz Vlack, Jochom van de Eem, Barend van Ingevelv, Peeter Jansz van Fransburgh en Willem van der Engh. Eiser is Barend Houtman, koopman in lood en loodwit.
- 67 Notarieel Archief, notaris J. Kelfkens, 23 augustus 1773, inv. Nr. U225a110.
- 68 Doopinschrijving 21 augustus 1781, inv. Nr. 48, blz. 178. Gezindte Rooms-Katholiek.
- 69 Trouwinschrijving, 24 mei 1670, inv. nr. 98, blz. 572. Tevens gepubliceerd door Smiesing, 1988, p. 43.
- 70 Notarieel Archief, notaris N. Vonck, 21 januari 1671. Tevens gepubliceerd door Smiesing, 1988, p. 43.
- 71 Notarieel Archief, notaris E. Verryken, akte nr. 60, 17 april 1716.
- 72 Begraafinschrijving Susanne van der Valck, vrouw van Pel Eversse van Beeck, begraafdatum 1 januari 1709, aktedatum 14 januari 1709. Inv. Nr. 128, blz. 644.
- 73 Begraafinschrijving Pel van Beeck, 24 december 1725, aktedatum 7 januari 1726, inv. Nr. 130, blz. 605.
- 74 Notarieel Archief, notaris S. van den Aelpoel, 21 juli 1662, akte nr. 396.
- 75 Trouwinschrijving 15 augustus 1643 (ondertrouw 30 juli 1643), blz. 113.
- 76 Smiesing en Brinkerink, 1988, p. 104, afb. 73.
- 77 Notarieel Archief, notaris W. van der Well, 23 juni 1774, aktenr. 94, inv. Nr. U263a001.
- 78 Omwille van de leesbaarheid van de tekst zijn de bronvermeldingen van de pottenbakkers niet in dit artikel opgenomen.
- 79 Het Utrechts Archief, notaris W. Zwaerdecroon, 2 maart 1680. Candyspotten worden geïnterpreteerd als grof aardewerk dat werd gebruikt bij de productie van suiker.
- 80 Het Utrechts Archief, 6 november 1718, notaris P. van Liender, aktenummer 136.

Literatuur:

- Bemmel, A., 1760. Beschrijving van de stad Amersfoort; tweede deel. Utrecht.
- Clazing, A. en Sj. van der Linde, 2009. ‘Bakmanschap. Pottenbakkers, Dakpannenbakkers en Tabakspijpenmakers in Amersfoort’. In: Flehite, Historisch jaarboek voor Amersfoort en omstreken 2009, p. 24-45.
- Cruyningen, P. van en J. de Putter, 2008. ‘Tabaksteelt in Rhenen en Elst’. In: L. Bultje-van Dillen e.a. (redactie): Geschiedenis van Rhenen, Utrecht, p. 296-305.
- Jayasena, R., 2002. ‘Misbaksels van tabakspijpen’. In: Een maand op zicht; 24 vondsten van de Maand. Amersfoort, p. 32-35.
- Oostveen, J. van en R. Stam, 2011. Productiecentra van Nederlandse kleipijpen; Een overzicht van de stand van zaken. Tiel/Leiden.
- Oostveen, J. van, 2015. Tabak, tabakspijpenmakers en hun producten in Rotterdam (1600-1675). BOOR notitie 19. Rotterdam.
- Smiesing, P.K. en J.P. Brinkerink, 1988. Onder de Rook van Utrecht. Utrecht.
- Smiesing, P., 1991. ‘Nog iets over Utrechtse pijpenmakers’. In: Pijpelogische Kring Nederland 14 (53), p. 302-312.
- Smiesing, P., 1994. De familie Groenevelt, een pijpenmakersfamilie uit de 17e eeuw. In: Pijpelogische Kring Nederland 16 (64), p. 593-597.
- Vlak, J., 2008. ‘Roest of vuil in den tabak’. In: L. Bultje-van Dillen e.a. (redactie): Geschiedenis van Rhenen, Utrecht, p. 352-359.

**Een vorstelijke vondst: Koning-stadhouder Willem III van Oranje / A
Royal find: King-stadholder William III of Orange**

Bert van der Lingen en Ron de Haan

Thirty years ago, along the river Vecht at Breukelen, a rare complete pipe was found together with waste from Amsterdam. The exceptional sized pipe has a sharply carved portrait representing Stadholder-King William III (1650-1702). On the bowl we see his lifelike portrait with a crown. William III or William of Orange was King of England, Ireland, and Scotland from 1689 until his death in 1702. Most likely the pipe was made after his coronation in 1689 or shortly thereafter.

Kleipijpen uit Friesland / Clay pipes from Friesland

Ewout Korpershoek

In 1988 a comprehensive study of clay tobacco pipe makers from Leeuwarden in the province of Friesland was published but until now only two pipe makers could be linked to pipe material from this area. Recently a group of early 18th century pipes was found in Leeuwarden. The models are derived from the typical Gouda funnel shape. Given the composition of the group of pipes, the slightly different form, the lesser quality and brand variety, we are not dealing with Gouda pipes but with local production. Some of the marks imitate popular Gouda marks while others are local marks. The marks point to pipe makers from Leeuwarden from the early 18th century.

Kleipijpen voor de koopman Christian Daniel Bramigk uit Anhalt-Köthen, Duitsland, 1735-1743 / Clay pipes for merchant Christian Daniel Bramigk from Anhalt-Köthen, Germany, 1735-1743

Bert van der Lingen

In the eighteenth century in particular there appeared on the market abundantly decorated pipes. They were usually made to commemorate important political events. Sometimes, like in the case of the pipes decorated with an unknown coat of arms and the text C.D. Bramigk, the underlying meaning of these pipes was not understood. It was recently discovered that these pipes were made for a German merchant who temporarily lived in Amsterdam and who ordered Gouda pipe makers to produce such pipes for export to Germany.

Tabak en tabakspijpenijverheid in de steden Amersfoort en Utrecht / Tobacco and pipe industry in the cities of Amersfoort and Utrecht

Jan van Oostveen

Almost thirty years ago the first thorough publication on pipes produced in Utrecht appeared. This gave a coherent overview of the Utrecht pipe industry through archival and archaeological research. Nevertheless, on the basis of this study, some questions remained unanswered. In particular, not all (marked) pipes could be linked to a specific pipe maker. The case was more or less the same with Amersfoort. In this article the results of further research into the pipe industry of both cities are presented with the aim to link more products to a specific pipe maker.

Pijpenkoppen en fragmenten van pijpenpotten uit een kleiput in Leiderdorp / Clay pipes and saggar fragments from a clay pit in Leiderdorp

Ewout Korpershoek

In this paper finds of clay pipes and fragments of seventeenth century saggars from Leiden are discussed. The material shows us that there were at least two different saggars. It is the first time saggar fragments from Leiden have been found and published. The material was found in old clay pits in Leiderdorp next to Leiden. Many of these pits appear to have been filled with household waste.

Cornelis Dirksz. Samson, een potschipper met tabakspijpen / Cornelis Dirksz. Samson pottery skipper with tobacco pipes

Bert van der Lingen

'Pottery skippers' loaded their ships with merchandise and sailed across the country to sell their wares directly to consumers and shopkeepers mainly in villages. This article deals with an 18th century pottery skipper from Gouda who sold pottery, kitchenware, household goods and clay pipes, which he had purchased from different manufacturers in Gouda. In rural areas it was sometimes difficult to get these goods.

De Pijpenmarkt op de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam: Ordonnanties, vrachttarieven, pijpenhandelaren en export / The Pipe market on the Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam: Regulations, cargo freight, pipe merchants and export

Bert van der Lingen

This paper deals with the Amsterdam Pipe market on the Nieuwezijds Voorburgwal, close to the Royal Palace. The market was established in or around 1663 and was primarily intended to strengthen the declining Amsterdam pipe industry. At the same time there were an increasing number of Amsterdam merchants who specialized in the export of mainly Gouda pipes, and the capital became an important link in this trade. Especially the trade to Scandinavia, Northern Germany and the Baltic was largely via Amsterdam. Amongst others, this paper is about the history of the Pipe market, the regulations and the freight rates of pipes to Amsterdam. Furthermore around 85 pipe merchants from the end of the seventeenth and eighteenth centuries are presented. Noteworthy is the large number of traders with a German origin and those with connections in the shipping business.

Twee late herinneringspijpen van P. van der Want, Gzn. / Two late commemorative pipes from P. van der Want, Gzn.

Ruud Stam

In this paper two commemorative pipes made by P. van der Want, Gzn. from Gouda are presented. One for the opening of the peace Palace in The Hague, the other one commemorating the arrival of the Prince of Orange after the Napoleonic time in Scheveningen, the start of the monarchy in The Netherlands. Both pipes were made in one mould, with different applications. These pipes originally made with an attached stem have also been made as pipes in one piece with a clay stem.

Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw / Earthenware miniature pipe racks from the 20th century.

Ruud Stam

In the 20th century many miniature pipe racks were made, mainly for tourists. Production started when workers became there first days of, the start of the holiday's we know now. The aim of this publication is to give an overview as complete as possible over this production in different factories in The Netherlands. For this aim catalogues, different lists of marks and initials of the painters have been used. Until now nine producers were known. The research carried out now has identified another 6 producers and we also know now that many of these

pipe racks were much longer in production than we knew before. The first miniature pipe racks were produced in 1918. These racks were made of plateel, beautifully decorated and painted by skilled painters. Later more and more Delft blue racks were made and even racks were decorated with transfers.

Op kleipijpen gemonteerde metalen elementen / Metal attachments on clay pipes

Felix van Tienhoven

This paper deals with an aspect of clay pipes that has been largely neglected. Much has been written about clays but I doubt if many have ever thought about the metal attachments which over the past centuries did adorn them. The contribution ventures to present a comprehensive overview of the different applications in which such metal elements have been manifest.

Een unieke en curieuze 19e eeuwse fabriekscatalogus van de Gebrüder Ziegler in Ruhla / A unique and quaint 19th century factory catalog of Gebrüder Ziegler in Ruhla

Ron de Haan

Recently a nine page factory catalogue with thirty line drawings of pipes of Gebrüder Ziegler in Ruhla was discovered. All the pipes shown have a grotesque portrait. They receive the air supply not from the bowl opening, in the usual way, but through the mouth and in one case through the nose. The pipes in this catalog are unique and according to a statement of the company they were the first to produce this type of pipe. In known collections there are only three pipes with strong similarities to pipes in this catalog.

De introductie van Aristophane pijpen door Gambier / The introduction of Aristophane pipes by Gambier

Arthur van Esveld

Aristophanes pipes were introduced by Gambier before 1855. Typically, these shaped pipes have a slender oval bowl and a pointed heel. The name was derived from Aristophanes, the Greek comic playwright. Aristophanes pipes were in production for more than 60 years. Comic posters were made when these pipes were first introduced and, in a well-known satirical weekly, there appeared an article with several comical prints making fun of these Gambier novelties.

Een Zuid-Duits kleipijpje uit de Amstel / A southern German clay pipe from the Amstel river

Ewout Korpershoek

Recently, a green glazed pipe bowl with floral ornaments was found along the banks of the river Amstel near Uithoorn. It is rather different in shape and decoration to any other we have seen produced by Dutch manufacturers. On both sides of the bowl the pipe has leaves which merge into the shank. After moulding the bowl opening was cut with a knife. The pipe appears to have originated in southern Germany or, perhaps, Austria or Switzerland.

De betekenis van de Goudse pijp in de handel met de Ashanti en gouden Ashanti pijpen in de 19e eeuwse politiek / The significance of the pipes from Gouda for the trade with the Ashanti and golden Ashanti pipes in 19th century politics.

Ruud Stam

The Ashanti kingdom was from the 17th century on very strong in Ghana. The Dutch had fortifications like Elmina at the coast and gold and later slaves were traded by the Dutch. Slaves were bought with different sorts of trade goods, among them clay tobacco pipes. The Gouda pipes were beloved by the African rulers and traders, especially the best quality, as can be seen from excavations. Even French traders used pipes from Gouda. Clay pipes of a lesser quality were also used for comfort for the slaves on the slave ships.

After an investigation of the chronology of pipe forms of the Ashanti pipes and the origins of the stub stemmed pipes in western Africa, the Golden Ashanti pipes in four European museums are described. These pipes from the 19th century were given as a present to European kings for diplomatic reasons.

De porseleinen pijp als herinneringspijp. Drie bijzondere studentenpijpen / The porcelain pipe as a remembrance pipe. Three special student pipes

Ron de Haan

Porcelain was the most common material for the manufacture of German remembrance pipes. Alongside ordinary friendship pipes there were pipes dedicated to reservists, students, hunting and various associations. Reservist and students pipes were the most commonly produced. In this article three special student pipes are discussed. There are three main groups of student pipes; those with a student in silhouette, pipes with heraldic representations and pipes with allegorical pictures.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door particuliere donateurs

